

DVANAEST GODINA JEVREJSKE ČITAONICE U BEOGRADU¹⁾ 1929—1941.

Potreba da se osnuje jedna dobro opremljena čitaonica koja bi postala kulturni centar beogradskih Jevreja ukazala se kao hitna još odmah posle Prvog svetskog rata, ali su za njeno pravilno funkcionisanje nedostajale potrebne prostorije. Kada je za vreme predsedništva dr Solomona Alkalaja završena izgradnja reprezentativnog Jevrejskog doma u današnjoj Ulici 7 jula, taj se zadatak mogao odmah uzeti u razmatranje, utoliko pre što je u Domu bilo predviđeno dovoljno mesta za biblioteku i sala za manje sastanke, pa se osim toga moglo računati i na upotrebu svečane dvorane za priredbe jevrejskih prosvetnih, kulturnih i socijalnih ustanova smeštenih u istoj zgradi.

Vredi pomena da je Jevrejska čitaonica imala krajem prošloga veka svoju prethodnicu u „Srpsko-jevrejskoj omladinskoj zajednici“ čiji su osnivači i rukovodioci bili naši tadašnji istaknuti intelektualci: Benko S. Davičo, advokat, Jovan B. Mandić, novinar, Avram S. Lević, docnije načelnik Ministarstva finansija, Rafailo Finci, advokat (potonji predsednik Jevrejske opštine); zajedno sa Perom Taletovim, novinarom, i Grigorijem Hadži-Taškovićem, profesorom. A odmah posle Prvog svetskog rata održavane su povremene kulturne priredbe i poneko predavanje u sali Oneg Šabata (danas Domu kulture) u Jevrejskoj ulici.

Dobro postavljen plan jedne nove ustanove prvi je uslov za njen uspešan rad i napredak. Još odmah upočetku, a to je bilo u jesen 1929. rukovodioci ove ustanove smatrali su da Jevrejska čitaonica ne može biti niti ostati neko starovremensko „čitalište“ knjiga i novina, već da to treba da bude mesto u kome će uži jevrejski i širi beogradski krug, naročito naša omladina, imati prilike da čuje i da se upozna sa svima onim trajnim vrednostima koje je jevrejski narod dao čovečanstvu; da to bude mesto gde će se izno-

¹⁾ Pisac ovog članka bio je predsednik ove kulturne ustanove za sve vreme njenog postojanja. Ne raspoložuci nikakvom dokumentacijom, jer je za vreme rata arhiva Čitaonice uništena, on ovde, na osnovu sećanja, iznosi samo njen kratak istorijat.

siti život i rad znamenitih Jevreja zaslužnih svojim doprinosom nauci i umetnosti, književnosti i filozofiji; i najzad, mesto gde će se naša omladina upoznati sa svetlim i tužnim stranicama naše prošlosti.

Narod koji je čovečanstvu dao jednog zakonodavca kao što je Mojsije; proroke kao što su bili Išaja i Amos; narod koji je filozofiji dao Maimonida, Spinozu i Bergsona; državnike kao Josefa ben Nasi-a, Dizraelija i Ratenaua; književnike kao Hajnea, Emila Ludviga i Andre Moroa; ekonomiste: Rikarda i Marksa; naučnike i pronalazače kao Ajnštajna, Erliha, Frojda; muzičare: Mendelsona, Majerbera, Halevija; narod koji je dao čovečanstvu Bibliju — taj „narod knjige“ zaslužio je da o njemu nešto više sazna naš mladi svet i šira srpska javnost, kako bi se upoznala prava i nepatvorena istina, opovrgle klevete i zablude, suzbile uvrede bacane u toku vekova na naš narod.

I zato smo smatrali da je najvažniji zadatak novoosnovane Jevrejske čitaonice da organizuje predavanja, kako bi se u veku radia i filma moglo putem žive reči raspravljati o maločas nabačenim temama. U tom pogledu našli smo za potrebno da za pojedina pitanja iz jevrejske problematike i o životu i radu jevrejskih znamenitih ličnosti angažujemo baš srpske predavače koji će izneti svoje mišljenje i dati svoj sud o njima, smatrajući da bi u mnogim pitanjima istupanje našeg predavača moglo-izgledati kao izlaganje pro domo suo.

Treba još podvući činjenicu da je, zahvaljujući svome ugledu i svojim prijateljima, Jevrejska čitaonica uspela da na svoj podijum dovede ne samo jevrejske ugledne intelektualce već da, još više, nade odziva kod srpskih javnih radnika, naučnika i publicista, čija su predavanja punila salu Jevrejskog doma. Među predavačima bili su mnogi poznati i uvaženi profesori univerziteta, članovi Akademije nauka, pisci i novinari.

Evo, po sećanju, nekoliko imena onih koji su držali predavanja ili su učestvovali u drugim priredbama:

Ksenija Atanasijević, Paulina Albala, Aron Alkalaj, Aleksej Butakov, Velimir Bajkić, Damjan Branković, Dimitrije Bivolarević, Vladimir Čorović, Vladimir Dvorniković, Mile Demajo, Desa Dugačić, Ivan Đaja, Jovan Đorđević, Milivoj Jambrišak, Hugo Klajn. Ivan Kon, Žak Konfino, Milan Komadinić, Jakov Kalderon, Fritz Lahman (Jerusalim), Rikica Levi, Arnold Laufer, Milutin Milanović, Zorica Milovanović-Simić, Dušan Nikolajević, Mihailo Petrović (Alas), Branislav Petronijević, Vlada Petković, Bukić Pijade, Erih Samlajić, Dušan Timotijević, Nikola Vulić, Vinko Vitezica, Aleksandar Vidaković, Ignjat Šlang, Rikard Švarc i drugi...

Mada je neposredna inicijativa za osnivanje ove ustanove došla od strane Jevrejske sefardske opštine — specijalno od njenog predsednika dr Davida Albale, — Jevrejska čitaonica je u pogledu materijalnih sredstava bila upućena na samu sebe tj. na dobrovoljne priloge naših građana. Sama opština imala je u to doba velike

finansijske obaveze zbog zidanja svoga doma, tako da se na njenu potporu nije moglo računati. Prijatno je setiti se da su se naši imućniji ljudi odazvali apelu ove ustanove i svojim doprinosima omogućili pokrivanje izdataka potrebnih za nabavku nameštaja i knjiga. Od većih prilagača pominjemo: Bencionu Bulija, Stevana G. Koena, Lazara B. Avramovića i dr. Docije, ustanova Bene Berit svake godine je unosila u svoj budžet redovnu pomoć Jevrejskoj čitaonici.

Čitaonica nije propuštala priliku da svoje posetioce upozna sa znamenitim ljudima, zaslužnim za progres čovečanstva. Prvo svečano predavanje kojim je čitaonica otpočela svoj rad bilo je posvećeno velikom Evropljaninu i vodi češkog naroda, Tomi Masariku. To predavanje održao je dr Bukič Pijade i ono je privuklo široku publiku našeg Beograda, među kojom je zapaženo prisustvo diplomatskog predstavnika Čehoslovačke Republike sa celim osobljem Poslanstva.

Dostupna svima pravcima i mišljenjima kao javna tribina, Jevrejska čitaonica davala je mogućnosti da se u njoj raspravljaju problemi jevrejske nacionalne obnove koja je tokom Prvog svetskog rata došla do snažnog izražaja, posle Balfurove deklaracije, međunarodnim priznanjem nacionalnog ognjišta jevrejskog u Palestini, pitanje koje je posle Drugog svetskog rata definitivno rešeno osnivanjem Države Izrael.

Tako je Jevrejska čitaonica u toku jedne decenije postala neka vrsta malog Narodnog univerziteta dunavskog kraja Beograda, a mesto u kome se popularisala nauka i književnost, a na muzičkim priredbama upoznavalo se sa jevrejskom nacionalnom muzikom i delima jevrejskih kompozitora.¹⁾ O visokom nivou ovih predavanja može se suditi po jednom izveštaju Kolarčevog narodnog univerziteta štampanog pred rat, u kome se rad Jevrejske čitaonice iznosi kao paralelan zadacima koje je i tada vršila ova naša odlična prosvetna ustanova na Studentskom trgu.

Ukoliko je na početku svoga rada Jevrejska čitaonica bila upućena na poklone u knjigama — treba naročito istaći ime pok. Gece Kona koji je čitaonici ustupio veliki broj svojih izdanja — utoliko je ona docnije bila u stanju da nabavkom odabраниh dela sistematski dopunjuje svoju knjižnicu, tako da je uoči rata raspolagala velikim brojem dela na srpskohrvatskom i na raznim stranim jezicima.

Za omladinu držana su, iako ne redovno, predavanja sa specijalnim temama. Nažalost opšte nepovoljne prilike poslednjih godina onemogućile su da se ova delatnost u većem stepenu sistematiizuje.

¹⁾ O muzičaru jevrejskog porekla Schönbergu i njegovoj originalnoj muzici govorio je, prvi put kod nas, u Jevrejskoj čitaonici Dimitrije Bivolarević, muzičar, a primere Schönbergove muzike izveo je Aleksej Butakov.

Godine su prolazile i u poslednje vreme pred 1941 u našoj zemlji se počeo vidno osećati pogubni fašistički uticaj, ne samo na političkom i privrednom sektoru već i na kulturnom polju. Mnogo pre okupacije Jugoslavije od strane nacista, zahvaljujući njihovoj premoći i servilnim režimima naših vlada, imali smo da osetimo, mi Jevreji, promenu u držanju tadašnjih vlasti prema nama: najpre numerus clausus za jevrejske đake i studente, potom isključenje trgovaca Jevreja iz izvesnih grana privrednog života. Val antisemitizma, nepoznatog dotle u našoj zemlji, zapljusnuo je i tadašnju Jugoslaviju, podržavan još od izvesnih domaćih reakcionarnih profašističkih elemenata, i došao je do izraza u zvaničnoj i žutoj štampi, zatim na ulici, na javnim mestima, pa čak i na jednoj svečanoj akademiji na Kolarčevom narodnom univerzitetu.

U tim i takvim prilikama Jevrejska čitaonica imala je teškoća u pogledu glavnog svog zadatka: održavanja svojih predavanja i priredaba. Ona je imala da se s mukom provlači između Scile, tadašnje cenzure kojoj su predavanja prijavljivana, i Haribde, nemačkog „Verkehrsbureau“-a, čiji je uticaj kod tadašnjih vlasti bio dominantan.¹⁾

Došla je zatim katastrofa. Jevrejska čitaonica bila je 1941 potpuno uništena, knjige, namočstaj, arhiva, sve je bilo odneto i opljačkano, kao i imovina drugih naših ustanova smeštenih u Jevrejskom domu, u kome su, između ostalog, bila čuvana mnoga najdragocenija dela velikog jevrejskog slikara Leona Koena.

Vršeći svoj zadatak u granicama mogućnosti, Jevrejska čitaonica je tokom dvanaest godina rada zauzela ugledno mesto u kulturnom životu naše beogradske jevrejske zajednice. Posle ovoga rata, pošto je pronaden jedan vrlo mali deo njenih knjiga u nekim beogradskim bibliotekama, pokušano je da se rad Jevrejske čitaonice obnovi, ali do ostvarenja te zamisli, nažalost, nije došlo. Danas, u izmenjenim prilikama, iako je naš živalj decimiran, Jevrejska čitaonica ima kao i u prošlosti svoj razlog postojanja, zbog čega nalazimo da bi njeno ponovno otvaranje bila dužnost koju bi Jevrejska opština u Beogradu a i Savez jevrejskih opština, trebalo bez odlaganja da stave u svoj program.

¹⁾ Kada smo 1940 prijavili prvo predavanje za koje Uprava grada Beograda i posle dužeg čekanja nije nikako davala dozvolu, mi smo zajedno sa dr Bukićem Pijade išli da se raspitamo zašto ne dobijamo rešenje. Upoznatom sa sadržinom tog prvog predavanja, nadležnom šefu odeljenja izletelo je iz usta: „Šta će na to reći nemački konzul“, čime se nehotice izdao od koga je, u krajnjoj instanciji, primao naredenja. A kad je zemlja okupirana od fašističke Nemačke, u beogradskim „Opštinskim novinama“ (br. 59 od 12 juna 1941) objavljen je članak pod potpisom I. S., a pod naslovom „Srbí na Judinoj govornici“, u kome se najžučnije napadaju ne samo neki vrlo ugledni predavači koji su se dotle pojavljivali na tribini ove ustanove, nego čak i slušaoci koji su „pod moćnim okriljem zlatnog telefa... činili sve da upropaste i zatruju naciju“ (!).